
ТЕМА VIII

ТЕЗА
АНТИТЕЗА
СИНТЕЗА

Егон Шиле, Аутопортрет са раширеним прстима (1911)

ΟΓΛΕΔΑΛΟ

НЕБЕСКОПЛАВА

(Сави Шумановићу)

Своју сам меланхолију
пламеним бојама гасио,
својој браћи на платну
мишице и лица
од камених громада тесао,
утрону и вене
мермером облагао,
четкицом и руком,
знојем и муком –
оклоп вајао.
Да њихове душе,
самотне и благе,
не ране гласови зли –
збијени у крдо.
Да оно што гура и множи
одбије тврдо.

Оног јутра кад ми се,
од силине бола,
крвавобакарна у утрону слила –
погледах ка небу:
тад се моја сена
са небескоплавом стопила.
Моју сремску равницу
Светлост је озарила.
Па иако болна –
то је – хармонија била.

Маја Стокин

СА

МАРГИНЕ

У свакој књизи оловка...
Подвучене речи
светле као есенција
свега оног
што би читајући
требало да се стопа,
у крв се слије,
леком да оснажи.
Из сваког титраја песма
излетела би
из уздаха и осмеха,
у реч срасла
на срце да се привије
рану мелемом да вида.

Маја Стокин

Професорка српског језика и књижевности
Карловчка гимназија, Сремски Карловци

VOJNIKOVA
DJEVOJKA

U jednom gradu
U jednoj zapuštenoj ulici
U tamnoj sobi
Na krevetu
Ispuštena ruža
Pored kreveta kleči djevojka s vlažnim
dlanovima na licu
Pored nje kleči noć
Zatim se noć pridigne
U tišini dođe dan
i klekne šutljiv
pored djevojke

Ode dan a klekne noć
Pa opet dan
I tako dugo, dugo
Dugo...

Ali jednom djevojka ispruži ruku
Osloni se na rame dana što je klečao
pored nje
Uspravi se i izađe na ulicu
Na njenom licu osmijeh
Poklonit će ga prvom prolazniku

Daleko od te djevojke
Te ulice
Daleko na jednoj livadi zarasloj
u visoku travu

Ispružen na zemlji
jedan čovjek postade
dio krajolika

Dino Međedović

NASLIJEĐE

Malodušno čini se
postrojiti knjige u vitrine,
zato ih puštam da okrilate,
te: Matice srpske,
Matice hrvatske.

Sada,
kad sam silno vrijeme potratio,
peče me jedna suza
koja čeka da padne na postelju,
spremljenu u najbližem kutu sobe,
gdje jastukom pernatim dugo mi je nasrtati
na noć izgužvanu nad mojom polovinom planete.

Dino Međedović

Profesor bosanskog jezika i književnosti
Gimnazije *Meša Selimović*, Tuzla

KADA UMIRU MALI LJUDI...

Kada umiru mali ljudi,
umiru tiho i bez velike pompe,
uz par jecaja svojih najbližih i par odjeka zvona lokalne crkve,
i par hiljada za parcelu koju njihova djeca nemaju da plate,
bez prenosa na nacionalnoj televiziji u udarnom terminu
i narodne povorke pune korumpiranih političara i religioznih tajkuna.
Umiru uz ručak za familiju i par komšija
i komentare „bio je dobar čovjek” i „šteta, ode mlad”.

Kada umiru mali ljudi,
umiru tiho i bez velike pompe,
uz par posljednjih pozdrava u lokalnim novinama koje više niko i ne
čita,
bez džambo-plakata studentske podrške na banjalučkim kampusima,
bez onog: „Ozdravi nam brzo, predsjedniče!”
A predsjednik još nije nabavio vakcine njihovim roditeljima,
a ono što jeste – podijelio je svojoj djeci, kumovima, rođacima,
poslancima, direktorima,
njihovim ženama, snahama, daidžama i sličnim parazitima.

Kada umiru mali ljudi, umiru tiho i bez velike pompe,
bez R. I. P. na Fejsbuku i milenijalskog hajpa na instagram-storijima.
Umiru kao broj u centralnom dnevniku RT RS-a,
Federalne, BH RT-a, FACE-a... Ma, kao da je bitno kojem.
Umiru bez premijerovih respiratora o kojima više niko i ne priča,
jer je to nama bilo smiješno sve dok nismo oplakali.
Sve dok nismo oplakali, a tek ćemo plakati.

Umiru tiho...

i bez velike pompe...

uz par jecaja naših najbližih...

Nikola Lero

Diplomirani pravnik, Bijeljina

ОГЛЕДАЛО

СУНЦЕ НАШЕГ ДАНА

Залеђени човек
Замрзнутог погледа
Смрзнутих руку,
Откључава зарђало срце.

Камена комора
Испушта оксидисану плазму.
Божанско стопало обрасло трњем
Забравило ход.

Стаклено око снима
Пад душе у тартарски ад.
Неми јецај налик крику
Испушта шум.

Ниоткуда светла.
Утрнуо топли траг.
Све и свја - магма мрака.
Крилата Никта,
Бруји веслима рептила.
Обневидела анима
Кида своју тачку -
Место зачећа.
Махните расипа перле емоција,
Трзајући наду.

К'о јато црних птица,
Лети у аветињски бестраг.
Кроз страшни хук,
Занеме мук.

„Где неста све?“ -
Пита се Луцифер.
Зашто остах сам?
Па и мени је потребан зрак!
О Адаме, што утули последњи плам?

Љиља Маловић

МИГРАЦИЈЕ

Свемоћни Неко, чији је ехо – Нико,
Меље Геју у прах, а њену црну, белу,
Жуту, и претеклу црвену децу,
Сабија у крвав траг, у свој змијски свлак.

Безимене звери кидају земну кору,
Ждерићи корен и цват.
Пијано – жедни испијају
Последњу водену кап!

Узалуд Деметра излива очну слуз,
Јер ћудљиво-милосрдни Зевс, више није ту.
Ни Персефона не слива цветни луг,
Јер Хад јој поста вечни друг.

„Нека пустош буде„! -рече кибер маг.
Вас - дух, силни Еол и нежни Зефир,
Уздарје даха и пулс живота,
Сувишан поста, као штошта.

Па и ватра што светли у сјају Аполона,
Боље да тиња у сенци неона.
Обескорењени Антеј, без снаге оста,
И лак плен нових могула поста.

Љиља Маловић

Професорка филозофије
VI београдска гимназија,
Београд

VLASTELIN VLAHO FAĐONI BUKOVAC

*Živi se duhom.
Sve ostalo pripašće smrti.*
Albreht Direr

Srećna posljedica jednog anonimnog brodoloma od prije dva vijeka bilo je rođenje slikara Vlaha Bukovca: otvoreno more bacilo je trabakulu njegovog djeda, ribara Đuzepea Fađonija, na sprud cavtatske uvale, pa se brodolomnik zauvijek usidrio u tom ljupkom gradiću, uređenom kao kutija od starog srebra. Na taj način se začela posebna i važna sudbina jednog rasnog Evropejca, potomka pomenutoga pomorca, rođonačelnika šarolike italijanske zadruge koja se srećno umnožila i u Vlahu dostigla svoj vrhunac.

Otac velikog slikara zvao se Augustin, i na prvom mjestu bio je pustolov a na posljednjem ono što je imalo da ga hrani: obučar. Gajio je i svilene bube, učeći se i od njih životu, provjeravajući drevni nauk da strpljenje i trud od dudovog lišća prave svilu, tu „pređu nad pređama”. Dakle, veoma je koloritna sudbina zemaljskog oca Vlaha Fađonija Bukovca (prezime Bukovac morao je da pristane da „dobije”, na politički pritisak nove otadžbine Hrvatske, tek pošto je izrastao u znamenitog slikara - inače, to je doslovan prevod značenja njegovog prezimena za bukovinu, bukvu).

Vlaho Bukovac je rođen 1855. godine, u Cavtatu, u „jutro maga”. Umro je 1922, u Pragu, prijestonici alhemičara, tom gradu premreženom mističnim ukrštajem sumpora i žive, u kojem je poživio od 1903. godine do smrti. Bjegunac od provincijalne tjesnogrudosti domaćeg svijeta, u tuđini je zaslužio emigrantsko grobno stanište. Nošen talasima sudbine, kao i njegov otac Augustin, trajno se usidrio daleko i od jedne i od druge domovine, i daleko od mora. Bukovac počiva u srcu Evrope, pridružen argonautskom ansamblu iskorijenjenih i neusađenih pripadnika familije apatrida, koja je dala još jednog važnog slikara da slavi ljepotu i sreću, pobuđivanog jedino blagostima svekolikog nasljeđa tog starog kontinenta.

Kao dječak neprobuđene i neusmjerene snage, Vlaho je, sigurno, po krčmama na rivi u Cavtatu razabirao doskočice i opore kuplete pijanih marinaja, koji se rđavo i nezgrapno snalaze u poslovima na kopnu („Pođi u mornare, koji i crve vare”). Taj sirenski opojni glas pučine zacijelo je mamio i njega, ali familiju Fađoni more nije htjelo, od početka. „Fađonima kao da nije bilo suđeno more”, zabilježio je kasnije. Ali, upravo je morem dospio

OGLEDALO

do San Franciska, gdje je otišao „u svoga dunda”, i rano počeo da posmatra okeanski vidik i stiče uvid u zapletene stvari Svijeta.

Dječaka prefinjenog, gosparskog izgleda koji je odsakao i izuzimao se od ostalih (najvjerovatnije, zahvaljujući isijavanju otmjenog diskretnog plamena duboke posvećenosti višem cilju), sam njegov otac je izrana nazvao: *Vlastelin*. To da mu je sin rođen „s košuljicom” nije promaklo Augustinu (mnogim očevima znamenitih jeste), pa je i ovim nadimkom njegov roditelj naslutio povlašćenu, vlasteosku sudbinu tog „senjora” koga je Bog, kao i Njegoša, „nad milionima dušom i tijelom uzvisio”.

Ćaće, dundo, none, sestra Lucija, teta Bože, mati „vlaška madona” („Moja majka Marija, od Perića, neobično lijepa, ogrnuta indijskim šalom”, piše njen znameniti sin-ljubimac), svi oni ga, ipak, nijesu dovoljno štitili od neumoljivosti svijeta i vlastite preosetljivosti kojom je bio i nagrađen i kažnjen. Da jesu, ne bi napisao: „Uvijek čujem: La correga il proprio figlio! Popraviti toga dječaka!” Njegova neprestana muka narasta uporedo sa strašću popravljanja, stvaralačkog usuda svođenja na bitne, jedinstvene obrise oblika, uzaludnog takmičenja sa savršenstvom, nerelativnim. „Uvijek sam se bojao da mi ne kažu da nijesam ni za šta”, napisao je u knjizi *Moj život*, na kraju ovozemaljskog puta kad se isprežu konji iz kočije, i kad se potpuno rascvjetao njegov *pupoljak poniznosti*, s pomirenom sviješću o „neizmjernom našem ništavilu pred Bogom”. La correga! Taj strogi nalog uvijek su čula oba Vlaha - i mladi i stari. Mladi „neveža” je jednom, u lakoj svijesti o nemoći početnika, gestom samokontrole, pružio svoju kičicu profesoru Kanelu u Parizu da mu popravi što se ima popraviti, da koriguje djelo svoga smjernog šegrta, zapamtivši tada i zauvijek savjet staroga majstora: „Mladi kolega, samo radite pažljivo i iskreno!”

„*Hodi ti u tvoje mame*, uvijek bi mi rekla”, piše Vlaho nostalgично, uveliko već „zauzet umiranjem”, u slutnji odlaska. „Nikad nijesam vjerovao da ću do nečega dotjerati”, zapisao je Bukovac u memoarima. Nije mogao znati dubinsku sinhronologiju dva raznolika događaja, svoga i tuđega: nezadovoljan što će mu sin „u slikare”, otac je bacio novac Marku Šagalu „za prve dane” s prozora, a Mark ga je s gorčinom skupljao po prašini, postidjen opakom i niskom radoznalošću svjetine pred tim biblijskim prizorom vječnog sukoba Oca i Sina. A Vlahovi ukućani - ti plemeniti i umjetnosti načelno skloni mediteranci svetoga srca - dodavali su snagu njegovim slabim jedrima savršeno lojalno („Moj ćaće se ponosio mojom rabotom”). Zato je i stekao - vidimo, ne samo svojom zaslugom - nezamršenu, nekonfliktnu prirodu u ljubavi stvorenog i jedva čekano djeteta koje je, ne mnogo docnije, postalo „čovjek američke nonšalantnosti i francuskog šarma”. Ali, prije nego što je to postao, na osnovu gospodstva geniture koje je iznad svakog prava klase, priznao je (sjećajući se muka probijanja, kad je mnogo puta morao da uvuče u se i dušu i kandže). „Amerika je tvrda i oštra škola.” Borbi i muževnosti ga je naučila upravo ta predvodnička nacija, vitalni konglomerat rasa.

OGLEDALO

Vlaho Bukovac, ta ozarena priroda, živio je među dobrohotnim duhovima Mediterana krotke naravi, uvijek okružen lijepim ženama i u kući i van kuće - u predjelima osvijetljenim danju suncem a noću mjesecom i lukijernama („Žene su me oduvijek gnjavile, i još i kao dijete ljubile”). Nije bio osoba tvrdo zatvorena, i ta nenatrunjenost gorčinom prema svijetu očita je na njegovim slikama potpuno jasno i izričito. „Mali moj Cavtat - da ga poneseš dlanom”, opisuje on svoj lazurni gradić poslije grozničavih lutanja kroz zastrašujuće šume nebodera i duboke kanjone Njujorka. U rodnom mjestu boravio je udobno, potpuno posvećen „ženi i djeci, gnijezdu svome”. Gdje su bili istinski graničnici tog posvećenog porodičnog zabrana, danas je teško i nekorisno znati. Je li bio srećan koliko je zasluživao, ni to sad više nije važno. Sasvim je moguće, i prirodno, i oštrijem oku blisko, da je upravo on - od Boga dani i vanrednom darovitošću obilježeni od ranih dana - stavljao kamfor u jastuk protiv nemira i paničnih nesanic. Iako se, vjerovatno, napatila njegova lijepa duša, ta patnja ga nije prozrla kao ni sve patricije - omudrala ga je u biblijskom smislu riječi i skinula mu rđu sa srca, ako ju je imao. „Ko se jednom srio s Bukovcem, nije mogao da ga ne zavoli”, svjedoči o njegovoj bonomiji jedan njegov savremenik. Primio je, dakle, previše darova da bi bio „srećan” na banalan način. Bio je dobar čovjek. „To bješe Čovjek”, kako je opisan Hamletov otac.

Onaj koji je, tek rođen i odvojen od majke, istog trena bio bačen pod Nebo - neuporedivo ni sa čim, providno i duboko, usred okupanog prizora prvobitnosti - morao je da bude pripadnik familije „Ijudi Mjesečeve svjetlosti” koji „u svemu nalaze zaslade”. A drugi slikar, ponikao u ledenom predjelu, obasjanom škrtom svjetlošću Sjevera, Albreht Direr od Nirnberga, bio je gotovo zaprepašćen poplavom svjetlosti s italskog neba. Znajući da je njegov povratak u taj oštri klimat „bez vrabaca” neminovan, unaprijed je grozničavio i žalio se usudu: „O, kako ću zepsti poslije ovakvog sunca u Italiji!” Njegov sudrug iz druge epohe, Vlaho Fažoni, nije bio kažnjen podnebljem, i to se jasno čita s njegovih platna. Melanholični sjevernjak Direr, vječno željan svjetlosti, zato je i mogao da napiše u uglu autoportreta: „Gdje pritisnem žutu mrlju na slici, tu boli.” Sutonska slika Sjevera puna crne žuči i nemira!

Već sami nazivi Vlahovih slika svjedoče o neposustalaj čulnosti i radosnoj, mediteranskoj, gotovo besfidnoj nagosti: „Vruća kupelj”, „Probuđena”, „Velika Iza”... Svuda na platnima (takođe i u slikarevu ateljeu, vidi se to na fotografijama) orijentalni čilimi, prostirke, svila, brokat i dojke: sveti putiri koji, kako se kaže u *Kur'anu*, „hrane dijete a vesele oca”. Vlaho Bukovac slika svoje more, kakvim ga vidi njegovo unutrašnje oko (voda je ponekad boje skuše), i vrtove Cavtata, te đardine neopisive ljupkosti i spokojnog, neuzavrelog postojanja. Oči slikareve su se svega nagledale, otvorene za neiskazivo Djelo Božje koje je svuda gdje ima pogleda začuđenih, koji ne samo što gledaju nego i vide, i umiju da se

dive nebrojenim oblicima Nadahnuća. Ako su za Aleksandra Makedonskog Persijanke bile „napast za oči”, kakve se tek ljepote nagledao taj pristali vlastelin iz Cavtata na putovanjima od San Franciska do Rima, Pariza, Beča, do Praga! ... Cjelokupno njegovo slikarstvo je u službi posvećenosti naročitim bljeskovima života u svoj njegovoj punoći, lijepim ženama i formama. Rečeno davinčijevski, slikarstvo je za Bukovca *mentalna stvar*, uspenje do spiritualnosti i viših oblika života. Stoga njegovim slikama nedostaje dramatičnosti, oporosti života, ali i suštastvene istinitosti, jer „ružnoća potencira ljepotu”. Možda je previše podržavao svoje *bijelo*, kao da nije ni poznao izbliza (niti priznao) neosunčanu stranu stvari, kao da nikad nije ni bio okrznut zloslutnim krilom ponoći kad počinje da radi crna krv jetre (kad se direrovska sljezina ne ponaša dobro). Kod Bukovca nema naličja stvari, nema neobrađene, *druge strane brokata*. Razumije se da je njegova privatna ličnost morala biti načeta krizama, nevjericama u sopstvenu snagu izraza, potčinjena starješini - bolu, ali to njegove slike uopšte ne registruju. Bile su to, i ostale, tek unutrašnje, nepokazane i neispoljene modrice.

Iako je lakoća nesumnjiv znak savršenstva, ili rezultat dugotrajnog savladavanja materijala i ideje, nije baš uvijek doslovno tako. Slike Vlaha Bukovca nastale su „lako”, vjerovatno neužurbano. Rađale su se „u trku”, na način na koji gazela rađa. O tome svjedoči ne samo impozantan broj slika i kompozicija koje je stvorio (četiri stotine - i stotinu pedeset). Da ih napravi toliko, i takve, pomogli su mu darovi dobro ispečenog zanata u majstorskoj radionici Kabanela i plodovi samoučkih napora krunisanih taloženjem i pribiranjem svakovrsnog iskustva dugog života. Vodeći „bohemi život”, on ističe da je u Parizu njegove mladosti bilo „dvadeset tisuća umjetnika”. A svi su se oni očajnički borili za vazduh i slavu, priznanje, da izađu jednom na svjetlost. Dugo i mučno je čekao da mu „sreća zakuca na vrata” („Jedan lujdor da mi je u džepu - želudac traži svoje!”). Jedan lujdor samo ! Tu carstvuje novac kao oblik sile, u okviru vječnog rasporeda spoljne moći i unutrašnje veličine umjetničkog djela kao vida „nekorisnosti” koja želucu ništa ne znači. *Službu služi bolji u gorega* - to je usud umjetnika, koji je i samog Mocarta bacao na opori hljeb primitivnih oblasnih kneževa, provincijalaca Evrope. Svirao je - taj istinski, nekrunisani monarh među neznatnim ili jedva važnim plutokratima i osrednjim parohijalnim monarsima - za nedostojne, uvijek sjedeći za sporednom trpezom, s „bandom”, kao ukras soarea. I sam Mikelandelo je namjeravao da bježi čak u inovjernu Tursku: što dalje od škrtacki tvrde i patološki neprijazne ruke pape Julija II, koji mu nije platio ni dukat za šest mjeseci mučeničkog, ropskog rada na svodovima Sikstinske kapele.

Narudžbine su Bukovcu „gusto stizale” (izraz je njegov) tek pošto je dobio veliku nagradu Salona u Parizu, 1882. godine. Model Iza nije tu u „najvišem negližu”, još bi se imalo što vidjeti - pored nje je prostirka od kože i preparirana glava lava. Ali i tada, napokon se rukujući sa sla-

vom, neće zaboraviti opsesivnu sliku-metaforu zavisnosti umjetnika od zemaljskih, isuviše zemaljskih uredaba i proporcija, koju je radio za onaj jedan „ništavni ljudor” za ishranjivanje sopstvenog tijela. To djelo je *Prijateljski ručak* („Ja i gospodin Munije”). Ne može da se oslobodi osjećanja tegobne zahvalnosti prema trgovcu Lustigu, Jevrejnu iz Praga, koji mu je pomogao u San Francisku, kad je bio „niko”. „Tako smo se pogodili ja i gospodin Lustig: on naručuje portrete, onako ružan, za sebe, svoju ženu i sina”, skrupulozno je zabilježio u memoarima, jer tu velikodušnost - u času kad je prolazio kroz najuži grkljan golog opstanka - nije ni mogao niti htio da zaboravi. Mecene i naručioci portreta, eto, mogu sebi da dopuste i izvjesne velikodušnosti, ponekad i sa slabo maskiranim prezirom. Vječno prazan i opominjući stomak „umjetnika u gladovanju” neprekidno pokazuje u čijoj je ruci zemaljska, vremenita moć koja nevidljivo suspreže i potkresuje nenadoknadiivi osjećaj slobode onih koji se povinuju samo sili svoga pozvanja. („U Spljetu su mi slike na izložbi stavili među sardine, likere i ribarske mreže”, piše u knjizi *Moj život*, žaleći se potomcima na to prostačko „podnistavanje” u ubogoj primorskoj provinciji, neuljudenoj uprkos blizini kulturne raskoši Italije.)

Na autoportretima se Bukovac samoslikao s vječnom cigaretom u ruci. Renesansna Italija, njegov prazavičaj, skovala je poslovicu da svaki slikar samoga sebe slika, pa će biti da su se on i duvan potpomagali i družili danju i noću, naročito kad su ga dočekivale „tamne noći duše”, kao Svetog Jovana Krstitelja.

Bio je Vlaho Bukovac nesmiren kao oleander: rastao je svuda, na sve strane ga je bilo. Iako je u svojoj porodici imao uporište i temelj, ipak djeluje neusađeno i „nepripitomljeno”: slava ga je vukla i tamo gdje nije želio. Njegova spoljna, građanska egzistencija bila je „uredna”, „sređena” i gotovo nezanimljiva. Ipak: zašto je onda toliko kulučarski radio, satima i danima, gonjen ne samo potrebom za novcem? Kako kažu ljekari, mjesta bola u njemu je bilo prilično, i valjalo ih je grijati i blažiti stalnim galeotskim radom. Samo osjetljivo uvo može čuti cviljenje onog Bukovčevog životnog unertona završenog bukom slave i vidljive stvarnosti, onaj skriveni domen „ispod tona” koji niko osim njega i anđela-čuvara nije sasvim razabirao.

Cetinje - kao jedna od glavnih tačaka magijskog susreta raznih pustolova, desperadosa, zamlata, samozvanaca, kockara, „Tartarena Taraskonaca”, berdah, egzota, mističara i mitomana - imalo je evropsku reputaciju male prijestonice. U tom gradu živjelo se „s mnogo tenane” u času kad je već zamoreni organizam Evrope uveliko tresla groznica nejasnog gogenovskog nemira bježanja od centra ka periferiji svijeta. Romantičar ne malo (u izvornom smislu riječi), i Vlaho Bukovac je bio magnetski primamljen i privučen „genijem mjesta” Cetinja i Crnogorcima kao njegovim neobičnim „nastavaocima”, odvaživši se na put u to brdsko središte čudesa godine 1879.

OGLEDALO

Na prijemu kod Knjaza Nikole I Petrovića u Odžakliji pokazao je svoju sliku-ulaznicu u počasnu portu i Dvor („Crnogorka sa sviralom”). To je jedan od dokaza, među prvima, njegove trajne fascinacije Crnom Gorom i Crnogorcima. Sa knjazom Nikolom se ponovo srio u Parizu, na Salonu umjetnosti. Zajedno su doputovali specijalnim vozom od Pariza do Trsta, (doduše, dvorski „pitor” u dijelu za toalet salonskog vagona, s trojicom Knjaževih slugu).

Bukovčeva autobiografska knjiga - i pored njegove sveobuhvatne bonomije - umjereno ljutito slika prilike u kojima je boravio na Cetinju tri mjeseca ljeta 1883. godine. Nevolje koje je opisao nipošto nijesu neznatne. Takvo ponašanje je, inače, nesvojtveno Crnogorcima - starincima čiji je jedan od vrhunaca upravo Knjaz, uzročnik tih slikarevih nevolja. Valjda se tome Knjaz zarana naučio u Parizu (taj silni galoman), gradu koji umije da ignoriše, gdje je bio u liceju za gospodičice Evrope sve do atentata na njegova knjaževskog strica Danila na molu u Kotoru, u ljeto 1860. godine. „Čekao sam puna tri sata dok se svidjelo Knjazu da iziđe iz sobe”, piše Vlaho Bukovac. „On će smiješkom ravno k meni. Ja ću o parama, a on me u po riječi prekine. Stavi mi ruku preko pleći, i tako me odvede u dvoranu od biljarda, gdje su još bile izložene slike koje sam izradio. Opet mu imenovao svaku posebice i, kad je to slušao, onda će meni: *A koliko ćeš za te male sličice, Bukovče?* Po tri stotine franaka, odvratnih, kako smo ugovorili za slikanje vojvoda, Vaše Visočanstvo”. Mora li se reći da novac, u iznosu koji su „ugovorili”, ni približno nije dobio? Vlaho će, razumije se, samo „o parama”, a Knjaz će, takođe se razumije, o vječno gladnoj kasi crnogorskoj u koju niko ništa „ne meće”, a svi iz nje grabe. Nagledao se „pitor” Dvora i obreda šepurenja tipično dvorskih. (Okusio je to slikajući i dinastiju Obrenovića u Beogradu: prvog kralja Srbije posle Kosovske bitke, kralja Milana, kraljicu Nataliju Keško od Moldavije i mladog ugasnika dinastije, krunskog princa Aleksandra Obrenovića, koji će poslije biti ubijen u atentatu 29. maja 1903. godine.) Pritisak ceremonijala je Bukovac ponajmanje osjetio upravo u biokratizovanom dvorcu Hofburg, u kojem mu je pozirao sam car Franc Jozef!

Crnogorci su pitali Bukovca, groteskno ozbiljno: „A što to ljevše ima u tom Parižu?” Teško mu je, piše u memoarima, uspijevalo da hijeratične Crnogorce, kao u čvor zavezane, neoslobođenih gestova i lica, „izbaci iz poze”. Poslije tog njegovog boravka u Crnoj Gori, ostale su slike članova Doma Petrovića, a posebno je od istorijske važnosti i težine - ne samo sa stanovišta autonomne likovne vrijednosti - slika na kojoj je u paradnoj pozi predstavljena figura Knjaza Nikole I, iz perioda njegove pune zrelosti, muževna i marcijalna (usredsređena, na plavo-zelenom fonu). To je dopojasni portret, iako je Bukovac radio i „obične”, i u „punoj dužini”. O portretu je pisao mnogo kasnije, kad se mala njegova ljutnja na neograničenog „Gospodara Brdah” vremenom smirila i ugasila: „Htio sam da malom - ali karakterističnom i skroz istinskom - crtom nadopunim

istoriju vanrednog, i skroz srednjovječnog čovjeka, što bješe Knjaz Nikola i njegovo doba.”

Da bi postigao intenzitet žute boje koji je doživio u duhu - kao što ga, s nama nedostupnom lakoćom, postižu japanski slikari - Vlaho Bukovac je čak morao da pije vino! U kakvom su srodstvu alkohol i žuta boja za kojom je strastveno, zaneseno tragao? To je, sigurno, imalo veze samo s njegovom uznemirenom podsviješću, jer ga je ta suncokretna boja dugo mučila, kao uostalom i Van Goga, veoma cijjenjenog upravo u današnjem Japanu. Bukovac je bio gotovo manijakalno marljiv u traženju renoarovskih *boja koje traju*. A ta se potreba obnavljala danju i noću, iako su teške zavjese od crnog pliša u njegovom ateljeu blizu crkve Sakr Ker ionako činile proizvoljnom i fluidnom granicu njegovog „dana” i njegove „noći”.

„Posmatranje je sve”, napisao je. I posmatrao je netremice. Htio je da dopre do same suštine slike, da bi mogao da je, bez stida, pokaže drugima. Bio je to njegov umjetnički credo, kao i svakog rođenog umjetnika: pokazati djelo javnim očima, ne samo svojim. Bio je *slikar istog*: to „isto” bila su lica, mnoga, koja mu nikad nijesu dosadila kao slikarska tema prvog reda. To nijesu djela fotografskog realizma (iako je, veoma često, morao da slika u duhu akademizma, „za ljudore”) iako se impresionistima približio, u punoj zrelosti, oko 1900. godine. Činio je to pritisnut zakonom novca i po zahtjevu „naručilaca” kojima nije bilo do unutrašnje istine slikareve, jer su tražili - i za to plaćali - da se za njihove oči naslika stvarnost koja ne postoji, srećna „normalnost” koje nema. Za sebe je, dakle, slikao stilom kojem je iznutra pripadao, impresionističkim, a za prodaju i naručioce popularnim, akademskim načinom koji se „traži”. Isti duh novca, tlačiteljski i osloboditeljski u isti mah, vladao je u oskudnim ateljeima prestižnog kruga pariskih slikara koji su morali da se povinuju diktatu niskog ukusa, isto kao u javnim kućama za zuave, kolonijalne pješadince.

„U ljudima ima još nešto osim onoga što fotograf sa svojim aparatom iz njih izvuče”, pisao je Van Gog bratu Teu, svom dirljivo odanom laičkom ispovjedniku. To *još nešto* je fibrozno tražio i Bukovac, slikajući *isto*: uglavnom portrete. I njegov savremenik Klod Mone napravio je, od 1892. do 1894. godine, čak 36 slika iste katedrale u Ruanu, a tu fascinaciju *istim* i opsesiju istim predmetom slikanja objasnio je poražavajuće jednostavno: „Ne možemo se zasititi istim. Sve se mijenja, čak i kamen.” Zar i sam Direr nije napravio šest slika „običnog” jastuka, a ni od trave i busenja nimalo majestetičnog nije odvrćao svoje vidilačko oko?

Gospodar svoje „nepronikljive” fizionomije, Bukovac je dobro znao da je mnogo zatvorena, nepropustljiva lica koja je godinama portretisao teško i slikati, i nositi. Mir na površini, vrtlog unutra - sve to je sraslo kao kamen i mahovina. Vjerovao je, kao i Ežen Delakroa, da *slika mora da bnde svečanost za oči*. U svom *Dnevniku* iz 1915. godine, Paul Kle je lucidno zapazio: „Što svijet postaje stravičniji - kao u ovim danima - umjetnost

OGLEDALO

postaje apstraktnija. Svijet u miru stvara realističku umjetnost.” Ove riječi potpuno se odnose na slikarstvo Vlaha Fađonija Bukovca. „Više volim da slikam ljudske oči ili cipele nego katedrale”, napisao je blasfemični Van Gog, kao da je čuo Gistava Flobera kako kaže da je papuča ljubavnice Lujze Kole volio „gotovo koliko i nju”. Za razliku od te dvojice saradnika nečistih sila koji nijesu hijerarhijski mislili o samostalnoj vrijednosti motiva u umjetnosti, Bukovac jeste uspostavljao svoj rang tema vrijednih slikanja. Vjerujem da ga je upravo to omelo da napravi djelo izuzetnije nego što jeste. Onda bi mu manje brojili mane, a više odobravali raznolikost invencije oni što vole da kanonizuju i javno konstatuju nekorisne i jalove očitosti, nezdravo tražeći vaške lavu. Uostalom, zar ti klasifikatori nijesu brojili i pršljenove na lijepo izvijenoj kičmi Engrove *Odaliske*?

Veljko Radović

(Iz knjige *Melanholični sajam*, CID Podgorica
i Službeni list SCG Beograd 2005)